
ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ В ТВОРЧОСТІ Е. ЕРІКСОНА

УДК 141.7:316.653

Ступак О.П. (Stupak O.P.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Розглянуто джерела та зміст концепції психосоціальної ідентичності Е. Еріксона та її потенція щодо сучасного філософського осмислення феномену ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, психосоціальна ідентичність, криза ідентичності.

Sources and maintenance of conception of social identity of E. Erikson and its potency are considered in relation to the modern philosophical comprehension of the phenomenon of identity.

Keywords: identity, social identity, crisis of identity.

В останні роки відбувається вражаюче зростання спроб осмислення проблеми ідентичності у сучасному соціумі [1]. Як зауважує відомий британський соціолог З. Бауман " ідентичність" стає призмою через яку розглядаються, оцінюються й вивчаються багато важливих рис сучасного життя" [2, с.176].

Утвердження проблематики тотожності особистості в американській та західноєвропейській психології та соціології в 50-60-х роках минулого століття пов'язане з іменем Еріка Гомбургера Еріксона. Саме завдяки дослідженням Еріксона поняття "ідентичність" і "криза ідентичності" отримали широке, розповсюдження і набули міждисциплінарного характеру. Ініціативу Еріксона можна назвати відродженням проблематики тотожності особистості в соціально-гуманітарних науках, оскільки ця проблематика виникає в психології та соціології в межах символічного інтеракціонізму Дж.Г.Міда й Ч.Кулі, які не

використовували сам термін "ідентичність" ("identity"), а вживали традиційне поняття "самість" ("self").

До творчості Еріксона звертаються українські (Т.Воропай, П.Гнатенко, В.Павленко, А.Ручка та ін.) та зарубіжні (Е.Гіденс, И. Тейлор, М.Заковоротная, В.Малахов, Л.Шнейдер та ін.) дослідники [3,4,5,6]. Проте залишається недостатньо вивченим чому саме завдяки працям Еріксона поняття „ідентичность” перетворилась на одне з головних у сучасних гуманітарних і соціальних науках, потребує уточнення зміст поняття "ідентичність" в теорії американського психоаналітика. Розгляд цих питань і є метою даної статті.

На формування концепції ідентичності Еріксона мали вплив ідеї В.Джеймса та З.Фрейда. Значення процесів ідентичності було відкрито в 40-х роках ХХ століття в результаті аналізу клінічного матеріалу, передусім вивчення та лікування "воєнних неврозів", які супроводжувались аномальними, патологічними явищами в процесі інтеграції Я, втратою почуття ідентичності [7]. Клінічний досвід виявив, що „сьогоднішній пацієнт страждає більше всього від відсутності відповіді на питання, в що йому слід вірити і ким він повинен, або, фактично, міг би бути чи стати ..." [7,с.269], Ці епідеміологічні випадки дозволили Еріксону прийти до більш чіткого розуміння основоположних процесів становлення особистості та поставити питання про загальні особливості індивідуального буття в модерному суспільстві. Концептуальне зрушення, пов'язане з перетворенням поняття „ідентичность” в фундаментальне, центральне поняття психоаналітичної за своїми джерелами концепції особистості, не можна розглядати лише як історичну випадковість. Сам Еріксон неодноразово вказував на зв'язок проблеми психосоціальної ідентичності у соціальних науках з інтенсифікацією соціальних змін. Заслуга Еріксона полягає в тому що він одним з перших зрозумів загрозу соціокультурним ідентичностям і закоріненій в них особистісній самототожності в умовах глобальних комунікацій, стандартизації життя, ціннісно-нормативних криз. "... Ми починаємо, — писав Еріксон, — теоретично осмислювати питання ідентичності саме в той період історії, коли вони стають реальною проблемою ... Дослідження ідентичності в наш час стає таким

стратегічним завданням, яким за часів Фрейда було вивчення сексуальності" [7, с.272-273].

Основну частину соціально-психологічної теорії Еріксона становить дослідження розвитку індивіда, восьми стадій "життєвого циклу" від народження до старості.. Поняття ідентичності є наріжним каменем цієї концепції онтогенетичного, психосексуального розвитку особистості. Згідно з теорією Еріксона, кожна психосоціальна стадія супроводжується кризою — поворотним моментом в житті індивіда, який виникає внаслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості, розширення радіуса соціальної взаємодії та соціальних вимог до індивіда. У відношенні до кожної стадії Еріксон встановлює психологічне новотворення, яке визначає подальший розвиток особистості. Вирішуючи завдання, що постає на певному етапі психосоціального розвитку, виходячи з кризи, індивід набуває корисних чи негативних властивостей та здатностей, які впливають на характер його ставлення до світу й інших людей. Успішне для індивіда вирішення конфлікту не позбавляє його від труднощів на наступних стадіях життєвого циклу, негативні сторони альтернативи залишаються динамічними доповнення "позитивних сил" протягом всього життя людини [7,8]. Его-ідентичність - це боротьба на все життя, адже ідентичність - це не те, що "створюється" в результаті "перемоги". Це не лати, не щось статичне й незміне" [8, 33].

Формування ідентичності, за Еріксоном, є тривалий процес, який охоплює два перші десятиліття життя і проходить п'ять з восьми стадій епігенетичного розвитку особистості. Цей процес "починається десь за часів першої "справжньої" "зустрічі" матері й дитини -двох людей, що пізнають один одного через дотик, і не "закінчується" до тих пір, доки в людині не згасає властивість пізнавати іншого" [8, с.32]. Інтегративною стадією цього процесу є юність. Тотожність особистості, що з'являється в цей період, є чимось більшим, ніж сума пройдених ідентифікацій особистості. Еріксон визначає его-ідентичність як зростаючу здатність Его до інтегрування всіх своїх ідентифікацій з вродженими спонуканими, здатностями, що розвинулись з задатків та з можливостями, які пропонуються соціальними ролями [7].

Розвиток особистісної ідентичності проходить під впливом значимих інших, реальних сучасних її прототипів, соціальних груп, з якими ідентифікує себе індивід. Цей процес стає все більше змістовним в міру того, як розширюється коло важливих для індивіда осіб: від матері до всього людства [8].

Таким чином, почуття еґо-ідентичності є зростаючою впевненістю індивіда в тому, що його здатність зберігати внутрішню тотожність і цілісність узгоджується з оцінкою його тотожності, безперервності й цілісності, даною іншими. Еріксон розуміє ідентичність як складне утворення, що має багаторівневу структуру. Перший рівень це - сприйняття себе внутрішньо тотожним самому собі. В цьому випадку у індивіда повинен сформуватися образ себе, який склався в минулому й змикається з майбутнім. Другий рівень - інші люди повинні теж визнавати тотожність і цілісність індивіда. Еріксон підкреслював, що юним потрібна впевненість у тому, що вироблена ними раніше внутрішня цілісність буде прийнята іншими людьми, важливими для них... Третій рівень пов'язаний з досягненням зростаючої впевненості в тому, що внутрішні і зовнішні плани цієї цілісності узгоджуються між собою.

Зрілість особистості, таким чином, розуміється як психосоціальна тотожність особистості, а ідентичність як результат функціонування особистості в соціумі та умова її психологічного здоров'я. Дезінтеграція, "дифузія тотожності" розглядається Еріксоном як невротичний стан, втрата ідентичності та гармонійного існування. "Дифузія тотожності" означає втрату певної тривалої формули "синтеза Еґо" чи неможливості її досягти. Особистість в такому стані виконує лише окремі ролі, губиться в їх виборі й узгодженні з собою, відчуває також труднощі з пристосуванням своїх органічних можливостей до виконання обраних або нав'язаних ролей ("змішування ролей"). Такий стан породжує також зниження стійкості особистості перед тиском середовища, небезпечність втрати автономії. Еріксон підкреслював також схильність таких особистостей до негативної, бунтарської ідентичності або псевдоідентичності та до інтолерантного відношення до інших культурних, релігійних групових ідентичностей. В своїх крайніх проявах дифузія

тотожності, криза ідентичності набуває форми психосоматичних розладів, труднощів упорядкування власного життя.

Отже, поняття "ідентичність" в роботах Еріксона вказує передусім на факт постійного перебування тим самим, буття кимось, хто тотожний з собою в минулому, хто співтотожний зі своїми колишніми ідентифікаціями, діями, переживаннями. Інакше кажучи, це поняття вказує на безперервність у часі, самототожність і цілісність свого існування в часі, безперервність певних психологічних характеристик і особливостей. В концепції Еріксона поняття "ідентичність" виражає таке взаємовідношення, в якому воно одночасно означає постійну схожість з собою, стан внутрішньої рівності індивіда самому собі, його переживання себе як цілісності та відчуття постійного зв'язку з іншими. Згідно з Еріксоном "ми маємо справу з процесом "локалізованим" в ядрі індивідуальної і суспільної культури (виділено Еріксоном), з процесом, який в дійсності встановлює ідентичність цих двох ідентичностей" [8, с.31]. Особистісна ідентичність виражає єдність усвідомлення індивідом своєї особистості, самостійності й одночасно включеності в соціокультурні спільності й інтеракції, тобто усвідомлення власної самототожності органічно пов'язане з прийняттям своєї приналежності до соціальних груп, співіснуванням з іншими й соціальним визнанням.

Розроблена Е.Еріксоном концепція его-ідентичності досліджує процес утворення усвідомлюваної індивідом самототожності й цілісності, яка визначається соціальним оточенням індивіда. Еріксон створює модель ідентичності в якій "організація життєвого досвіду в его індивідуума" [7 с.25] розглядається на відміну від класичного психоаналізу в широкому історичному і соціальному контексті. Ідентичність не є щось статичне й інваріантне, а навпаки це постійно поновлюваний рух і взаємодія з іншими та мінливим світом.

Еріксон звернув увагу не лише на важливість соціокультурного середовища, а й на складності формування ідентичності особистості пов'язані не лише з внутрішньо особистісними чинниками, але й змінами традиційних

форм соціалізації, зв'язків між поколіннями та соціальними трансформаціями, які руйнують усталені зв'язки між суспільством і особистістю.

У сучасному інформаційно-комунікаційному світі пошуки ідентичності, суб'єктивізація та індивідуація стикаються з зростаючими труднощами, перетворюються на найактуальне життєве завдання людини та проблему наукового дискурсу. Ідеї видатного американського психолога Е.Еріксона містять в собі важливі методологічні вказівки для сучасних філософських і гуманітарних досліджень феномена ідентичності.

Література:

1. Ідентичність у сучасному вимірі // Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Донецьк:ТОВ "Юго-Восток, Лтд", – 2006. – 402 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. Под ред. В.Л.Иноземцева. – М.:Логос, 2005. – 390 с.
3. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ. – К.: Арт-Пресс, 1999. – 466 с.
4. Малахов В.С. Неудобства с идентичностью. –// Вопросы философии.– 1998, №2. – С.43-53.
5. Соціокультурні ідентичності та практики/ За ред. А.Ручки. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 315 с.
6. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.
7. Эриксон Эрик Г. Детство и общество. – Изд. 2-е, перераб. и дополн. / Пер. с англ. А.А.Алексеева. – СПб.: ИТД "Летний сад", 2000. – 416 с.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А.В. – М.: Издательская группа "Прогресс", 1996. – 344 с.